# OSMAN BEDREDDİN-İ ERZURÛMÎ (İMAM EFENDİ)'NİN MEKTUPLARINDA MÜRİTLERİNE ÖĞÜTLER

**Prof. Dr. Şener DEMİREL**[1]

## GİRİŞ: Osman Bedreddin-i Erzurûmî Hakkında Bilgi

XX. yüzyılda Harput coğrafyasında yetişen mutasavvıfların en önde gelenlerinden biri olan İmam Efendi H.1274/M.1856 yılında Erzurum'da doğdu. Asıl adı, Osman Bedreddin'dir. Babası Seyyid Selman Sukûtî'dir Çok küçük yaştan itibaren babasının gözetiminde eğitime başlayan Osman Bedreddin dokuz yaşında hafız oldu. Daha sonraki dönemde bütün dinî ilimleri tahsil eden Hafız Osman Bedreddin'in hayatının dönüm noktalarından biri Seyyid Ahmed Meramî ile tanışmasıdır. Bu tanışıklıktan sonra Seyyid Ahmed Meramî Hazretleri Hafız Osman Bedreddin'in batinî/tasavvuf açıdan eğitimini/irşadını üstlenir.

Hafız Osman Bedreddin'in 1877-1878 Rus harbi sırasında özellikle 8 Kasım 1877 günü sabah namazında okuduğu ezan, Erzurum'un Rus işgaline karşı direnişinin ilk kıvılcımı olmuştur. Sonraki zamanda savaş sırasında gösterdiği üstün başarılardan dolayı Gazi Ahmed Muhtar Paşa tarafından 28. Alay'ın 3. Tabur imamlığına getirilmiş ve bu tarihten sonra İmam Efendi diye anılmıştır.

İmam Efendi, savaş bitiminde taburuyla birlikte Diyarbakır'a tayin edildikten sonra gördüğü bir rüya sonrasında Elaziz/Palu'ya gelir ve orada mukim Nakşibendi şeyhi Seyyid Mahmûd-ı Sâminî Hazretleri ile tanışmış ve daha sonrasında da ona intisap etmiştir. Seyr ü sülûkunu şeyhi Mahmûd-ı Sâminî Hazretlerinin yanında tamamlayan İmam Efendi şeyhinden icazet aldıktan sonra bir mürşid-i kâmil olarak insanları irşâda başlamış, 15 yıl boyunca kaldığı Çemişgezek'te yöre insanını ikâz ve irşâd etmeye çalışmıştır. 1909 yılında emekli olduktan sonra önce şeyhi Mahmud-ı Sâminî hazretlerinin yanına daha sonra da onun işaretiyle irşâd görevini devam ettirmek amacıyla Harput'a yerleşmiştir.

İmam Efendi, Harput'ta bulunduğu süre içinde, İstanbul'dan Erzurum'a, Keban'dan, Hozat'a kadar (Ağın, Çemişgezek, Arapkir, Kemaliye (Eğin), Divriği, Kemah, Pertek) oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmış olan müritlerini irşâd etmeye çalışmıştır. 1911 yılında hac görevini ifâ eden İmam Efendi, hac dönüşü ihvânlarıyla olan sohbetlerine devam etmiş, söz konusu sohbetlerini bazı zamanlar da ihvânlarının bulunduğu yerlere giderek gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu arada ihvânlarıyla olan sohbete ve onların irşâdına verdiği önemin bir başka yönü de onlardan gelen mektuplara verdiği cevaplardır. İmam

[1] Fırat Ün., Eğitim Fak., Türkçe Eğitimi Bölümü. sdemirel@firat.edu.tr; Mayıs, 2015

Efendi kendisine gönderilen mektupları cevaplandırma konusunda çok titiz davranmış, bunu sohbet ve irşâdın farklı bir şekli olduğunu kabul etmiştir. İmam Efendi1924 yılında vefat etmiştir. Mezarı Harput'ta Meteris Kabristanı'ndadır.

**İmam Efendi'nin Tasavvuf ve Tarikat Anlayışı**

İmam Efendi'nin tarikat ve tasavvuf anlayışı mürşidi şeyh Mahmûd-ı Sâminî hazretlerinin tasavvuf anlayışına tekabül etmektedir ki, bu da Nakşibendî tarikatının anlayışıdır. Ona göre tarikat; "İkmâl-i şeriat ve rütbe-i insâniyyet bulmak için vaz' ve irâde buyurulmuş ve râh-ı ma'nâdır. Zâhiren ve bâtinen peygamber-i zişân (Aleyhi salâvatullahi'l-meliki'l-mennân) Efendimiz hazretlerine mutâbeat eden ve ahlâk-ı Muhammedî ile tahalluk şerefini ihrâz eyleyen ibâd, mahbûb-ı Hudâ ve lâyık-ı huzûr ve visâl-i Mevlâ'dır (C.II, 301). Tarikati bu şekilde tarif eden İmam Efendi, Nakşibendî tarikatının da söz konusu tarikat tarifi bağlamında vücut bulduğunu dile getirir ve konuyla ilgili olarak bir ihvânına yazdığı mektupta (mektup no:176) şöyle der: "Tarikimizin hasılı ehl-i sünnet ve'l-cemaat mezhebi üzere akide-i salihâ-yı ba'de'l-iltizâm evâmir-i Hakk'la imtisâl ve menâhiden (yapılması şer'en yasak edilmiş şeyler) ictinâbdan sonra kalb zikri ile meşgûl olarak Cenâb-ı Hakk'dan devam üzere âgâh olmaktır ki, buna ıstılâh-ı sofiyyede "müşâhede, vüsûl ve vukûf-ı kalb" tabir olunmuştur (C.II, 305).

İmam Efendi ihvânlarına yazdı mektuplarda çok sık bir biçimde Nakşibendî tarikatının esaslarına riayet etmeyi öğütler. Bu cümleden olmak üzere Mahmud-ı Sâminî hazretlerinin torunu Sa'di Efendi'ye yazdığı bir mektupta (mektup no:226) Nakşibendî tarikatının esasını şöyle anlatır: "Bu tarikin esası zahirde halkla muamalede, bâtında huzûr-ı kalble müşâhede (halvet-der-encümen) bulunmak olduğu ma'lûmunuzdur. Bu dünya âhiretin tarlası olmakla sa'y ü gayret ederek bir nefes ziyade huzûru hıfz ve bir kadem evvel Hakk'a ikbâl ile ve O'nunla fâni olmaya ihtimâm eylemek kemâldir ki kemâldir. Bu kemâlin tohumu nedir? diye sual buyurursanız "Allah onları sever onlar da Allah'ı sever (Maide 5/54) emr-i ilâhisi buna delildir (C.II, 622).

İmam Efendi düşünce itibariyle vahdet-i şühûd inancını benimsemiştir. Mektubat'ın bir-iki yerinde (mektup no:39 ve 40) özellikle ihvânlarından gelen sorulara cevap olmak üzere evliyânın iki türlü olduğunu, bunların da Şühûdî ve Vücûdî biçiminde isimlendirildiğini belirtir. Kendilerinin söz konusu bu iki anlayıştan Şühûdî üzere olduklarını zikrettikten sonra şöyle söyler: "Şühûdîler mâsivâyı yok bilip evvel emirde huzûr-ı maallâh ile olup tahsil-i meleke-i huzûr eylemekle cümleden fânî olurlar ve O'nunla bekâ kesb eder ve sâhib-i likâ olarak huzûrda kalırlar. Ve pirim Sultân Saminî Hazretleri ve cümle Nakşibendi sâdât-ı kirâmı ve fakiriniz bu itikâd üzereyiz. Bu yol hem akreb (çok yakın) ve hem eshel (çok kolay) ve hem efdâl-i turûktur ve mezâlik-i akdâm (ayak kayacak) yer değildir.

Vücûdîler, eşyada hüviyet-i sâriye vardır, derler. Ve eşyaya "Hakk'dır" derler ki muhit olduğunu ve bu vecihle isbât ederler. Muhyiddin-i Arabi (kuddise sırrıhu'l-aziz) hazretleri ve ona tabi olanlar bu meslek üzeredirler. Bu yol mezalik-i akdam (ayakların kayacağı)'dır. Ve tarîk-i su'b (zor bir yol)'dur. Bu yoldan Hakk'a giden binde bir olur ki şeriat-ı garra üzere amel edebile. Ve ehl-i sünnet itikâdından dışarı gitmeye. Belki ekserisi dalâlete gidip sırat-ı müstakimden azmışlardır (C.I.263).

İmam Efendi bu tespitlerden sonra ihvânına da şu nasihatta bulunur: "Bu itikâddan (vahdet-i vücûd) ictinâb üzere olasın ve tarifimiz vechile huzûr-ı maallâha devam ve şer'-i şerifle amel edip tahsil-i meleke-i huzûr kılıp O'nun maadâsını unutasın (C.I:263).

Tasavvufun ve tarikatin ne olduğu konusunda son olarak İmam Efendi hazretlerinin 155 nolu mektupta dile getirdiği şu sözlerine yer vermek gerekir: "Ey âşıkân, acîb sevdâ ve garîb hevâya düşmüşsünüzdür ki, bidâyeti (başlangıcı) taleb ve muhabbet; vasatı (ortası) ölmezden evvel ölmek; nihâyeti (sonu) "Beni seveni öldürürüm, öldürdüğümün de diyeti Ben olurum." sırrınca vuslat ve kurbiyyet-i Zât'tır (C.II, 197).

## 1. MEKTÛBÂT HAKKINDA BİLGİ

Arapça k, t, b üçlü kökünden türemiş olan mektup kelimesinin çoğulu olan mektûbât, mektupların bir araya getirildiği özel bir eser adı olarak da ifade edilmektedir. Mektûbât adı altında daha önceleri Mevlânâ'nın ve İmam Rabbani gibi şahsiyetlerin mektuplarının bir araya getirildiği eserler bulunmaktadır.

Mektûbât, İmam Efendi'nin çeşitli zamanlarda ihvanlarının kendisine göndermiş olduğu mektuplara vermiş olduğu cevapları içeren mektuplardan oluşmaktadır. İki cilt olarak yayımlanan eserdeki mektup sayısı 238'dir. İmam Efendi Eğin'de bulunan bir ihvânına yazdığı mektupta "muhâberât ile muharrerât nısf-ı muvâsâlât=haberleşme ve yazışma kavuşmanın yarısıdır" (C.II.321, mektup no:179) diyerek o günkü şartlar içerisinde mektuplar vasıtasıyla haberleşmenin önemine işaret etmiştir.

Mektubât adlı iki ciltten oluşan eserin içinde Mahmûd-ı Sâminî Hazretlerinin İmam Efendi'ye yazdığı 12 mektup daha bulunmaktadır. Söz konusu 12 mektubun altısı tarihli altısı ise tarihsizdir. İmam Efendi'nin de kaleme almış olduğu 238 mektuptan 32 tanesi tarihsizdir. Aşağıda mektuplarla ilgili olarak mektupların yazılma tarihleri, kimlere yazıldıkları, gönderildikleri yerler, mektuplarda kullanılan hitaplar, mektuplarda izlenen yöntem ve mektuplarda üzerinde durulan konular gibi belli başlıklar altında incelemeler yer almaktadır.

### 1.1.Mektupların Yazılma Tarihleri

İki ciltten meydana gelen eserde yer alan 238 mektup 1888-1923 tarihleri arasında yazılmıştır. 8 Ocak 1888 tarihinde Diyarbekir Ulemâsına hitaben

yazılan ilk mektuptan sonra ikinci mektup 17 Kasım 1892 tarihlidir ve Ulemâdan Ömer Avni Efendi'ye hitaben yazılmıştır. Eserde yer alan mektuplar, yazıldıkları tarihler açısından bir değerlendirmeye tabi tutulduğu zaman şöyle bir tablo ile ortaya çıkar:

**Tablo. 1. Mektupların Yazılma Tarihleri ve Sıklıkları**

| Tarih | Sıklık | Tarih | Sıklık |
|---|---|---|---|
| 1888 | 1 | 1908 | 14 |
| 1892 | 1 | 1909 | 8 |
| 1894 | 20 | 1910 | 2 |
| 1895 | 19 | 1911 | 2 |
| 1896 | 9 | 1912 | 20 |
| 1897 | 5 | 1913 | 19 |
| 1898 | 3 | 1914 | 4 |
| 1899 | 3 | 1915 | 9 |
| 1900 | 4 | 1916 | 1 |
| 1901 | 6 | 1917 | 1 |
| 1902 | 8 | 1918 | 7 |
| 1903 | 7 | 1919 | 5 |
| 1904 | 10 | 1920 | 1 |
| 1905 | 4 | 1921 | 2 |
| 1906 | 2 | 1923 | 1 |
| 1907 | 8 | Tarihsiz | 32 |
| Toplam | 110 | | 128 |

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere İmam Efendi bazı yıllarda 20 civarında mektup yazmışken bazı yıllarda ya hiç yazmamış ya da bir-iki tane yazmıştır. Mektuplarda dikkat çeken bir başka husus da bazı mektupların bir-iki sayfa bazı mektupların ise (örneğin Çemişgezekli Nüzhet Efendi'ye yazdığı mektup 16 sayfadır) on sayfadan fazla olmasıdır. Bu durum, hem kendisine sorulan soruların içeriğinden hem muhatabının sosyal durumundan ve hem de onlardan beklentilerinden kaynaklanmaktadır.

### 1.2. Mektupların Kimlere Yazıldığı

Mektubât adlı iki cilt oluşan eserde yer alan mektupların kimlere yazıldığına bakıldığında ön plana çıkan birkaç isim dikkat çekmektedir. Söz konusu isimler Hafız Abdurrahman Efendi (C.I=18); Erzurum'da ihvandan bir zat 7; ihvandan bir zat 12; Şeyh Muhammed Efendi 6; Ulemadan Ömer Avni Bey 5 gibi. Bunarın dışında yüzden fazla kişiye mektup yazıldığı tespit edilmiştir.

### 1.3. Mektupların Gönderildiği Yerler

İmam Efendi, bugünkü coğrafya açısından bakıldığında Doğu Anadolu başta olmak üzere Kars'tan İstanbul'a kadar uzanan çok geniş bir coğrafyadaki

ihvan/müritlerine mektup yazmıştır. Aşağıdaki tabloda söz konusu yerler ve mektup yazılma sıklıkları verilmiştir:

**Tablo. 3. Mektupların Gönderildiği Yerler ve Sıklıkları**

| Gön. Yerler | Sıklık | Gön. Yerler | Sıklık |
|---|---|---|---|
| Dersim | 17 | Besni | 2 |
| Erzurum | 17 | Kemaliye | 2 |
| Hozat | 13 | Püri | 1 |
| İstanbul | 9 | Pertek | 1 |
| Harput | 8 | Malatya | 1 |
| Kars | 6 | Mardin | 1 |
| Eğin | 6 | Çapakçur/Bingöl | 1 |
| Çemişgezek | 6 | Pülümür | 1 |
| Mazgirt | 5 | Trabzon | 1 |
| Seraçık | 5 | Kengiri | 1 |
| Palu | 5 | Silvan | 1 |
| El-aziz | 4 | Muş | 1 |
| Arapkir | 3 | Yenihan | 1 |
| Malatya | 3 | Bayburt | 1 |
| Diyarbakır | 2 | Pah (Tunceli) | 1 |
| Erzincan | 2 | Yer adı belirtilenler | 130 |
| Ergani | 2 | Yer adı belirtilmeyenler | 108 |
| TOPLAM | | | 238 |

Yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere, İmam Efendi'nin muhatabının bulunduğu yeri belirtmediği mektup sayısı 108 tanedir ve yer adı zikrettiği mektuplara yakın bir sayıdadır. Bununla birlikte yer adı belirtmediği bazı mektupların nereye gitmiş olabileceğini tahmin etme imkânı da bulunmaktadır. Örneğin bir mektupta Çemişgezek'teki Nüzhet Efendi'ye dedikten sonra bir başka mektupta sadece "Nüzhet Efendi'ye" biçiminde seslenmesinden söz konusu mektubun Çemişgezek'e gönderildiğine işaret etmektedir. Benzer biçimde yirmi civarında mektup yazdığı Abdurrahman Efendiye"; on civarında mektup yazdığı "Erzurum'daki bir ihvana" ve "ulemadan bir zata" biçimindeki mektuplar da önemli bir yekün oluşturmaktadır.

### 1.4. Mektuplarda Kullanılan Hitap

İmam Efendi, muhataplarına gönderdiği mektuplarında muhataplarının bulundukları görev ve sosyal durumlarına uygun bir hitap şeklini tercih etmiştir. Bu bağlamda iki ciltlik eserde yer alan 238 mektupta tespit ettiğimiz hitaplar şunlardır: Fâziletlü (25) İnsanda iyilik etmeye ve fenalıktan çekinmeye olan devamlı ve değişmez istidat, güzel vasıf, iyi huy, erdem.

Rif'atlü (3) Osmanlı'da askerlikte binbaşılarla mülkiyede üçüncü rütbe sahiplerinin ünvanı

Reşâdetlü (3) Osmanlı protokolünde şeyhlere verilen bir ünvandır

İzzetlü (5) Değerli, kıymetli, yüce, ulu

Fâziletlü izzetlü (1)

Reşâdetlü fâziletlü (1)

Yukarıda belirtilen hitapların mektup muhataplarının sosyal durumları ve yaptıkları görevler itibariyle oldukça belirleyici olduğunu belirtmemiz gerekir. Örneğin 143. mektubun muhatabı olan Bayburt'tan Şeref Efendi için "reşâdetlü" ifadesini kullanmıştır.

### 1.5. Mektuplarda İzlenen Yöntem

İmam Efendi tarafından kaleme alınan mektuplarda muhataplarının durumu da dikkate alınmak suretiyle, ancak aralarında çok büyük farklılıkların bulunmadığı yöntemlerin kullanıldığı dikkat çeker. Bu çerçevede söz konusu mektuplarda genel hatlarıyla şöyle bir yöntem gözetildiği dikkat çeker:

#### 1.5.1. Besmele:

"Ma'rûz u fakîrânemdir"

#### 1.5.2. Selam ve dua:

Selâm-ı mahsûs ihdâ ve tab'-ı âlinizi istifsâr eylediğim ba'del-edâ.

Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd, şeref-nümûdunuzu her türlü âfât ve ekdârdan hıfz buyurarak, ömür ve âfiyetinizi dâd, feyz ve terakkîler ihsânla zâhir ve bâtınınızı ma'mûr, mummer, âbâd ve zât ve cemâl-i tecelliyâtına mazha-riyetle Cennet-i visâl ve irfan ve ihsân ederek iki âlemde mesrûr ve dil-şâd eylemek daâvât-ı mahsûsasını tilâvet ve yâd ve îsâl-i kabûl-gâh-ı Cenâb-ı Perverdigâr ve Rabbü'l-ibâd eder olduğum ma'rûz-ı mahsususumdur.

#### 1.5.3. Mektup muhataplarına yönelik açıklamalar ve nasihatlar:

Mektubun yazılma nedenini ihtiva eden bu bölümde genellikle ihvanın dikkat etmesi gereken hususlar dile getirilmiştir. Ayet, hadis-i kudsi, hadis-i şerif, evliyaullahın sözleri ve şiirler ile nasihatlar elden geldiğince somutlaştırılarak ihvanın konuyu daha iyi anlamasına çalışılmıştır. Örneğin 6. mektupta ihvânına şöyle bir nasihatta bulunuyor:

"Şükri Efendi'nin tarikat üzere istikâmet eylemesini ve daima teveccüh-i derûniyyeden hâli olmayıp huzûrunu kaybetmemesini ve ehl-i gafletten olmamasını hem teveccüh eder ve hem de Cenâb-ı Hak'tan niyâz eylerim. Ve musâhabetle muâvenet buyurmanızı hasseten ricâ ediyorum. Zirâ Cenâb-ı Hakk'a bir bedel yoktur ki O'nu bir nefes huzûruna da misl ve bedel buluna, ni'met-i huzûrdan büyük nimet ve şeref olmaz (C.I, 101).

Bir başka mektubunda ise ihvanına insanın yaratılış sırrına vâkıf olması gerektiğini belirterek şöyle söyler: "İnsanın yaratılışındaki gâyeyi anlayarak kemâle erişmesi için iki şeyi ihtiyâr etmesi gerekir. Birincisi şeriat-ı garrâ(İslâm dini) ile âmil olmak için zâhirini emr-i Hudâ-yı Müteâl ile müzeyyen ve ma'mûr

kılmaktır. İkincisi ise tarîk-i ma'rifet ki tarîk-i mukarrebîndir, bunu tercih eder ki o da Kitap ve Sünnet'e mutabık ve eser-i evliyâya muvâfık olan doğru yolda sâlik olarak tâlib-i Hakk olup imân-ı hakîkîyi bularak imtinân-ı kalbin hâsıl olmasıdır". (C.II, 339; 182).

**1.5.4. Selam ve dua:**

Mektupların asıl bölümünü oluşturan 3. bölümden sonra bir-iki cümle ile de olsa dua edilir ve mektup bu sözlerle sona erdirilir: Bâkî hazret-i Allah her hâlde muîn ve nasîrin ve erenler ve pîrim Sultan Sâminî hazretleri dest-gîrin olsun, azîzim. El-bâkî hüvallahu ve aleyküm selâmullah.(C.II, 611)

**2. MEKTUPLARDA İŞLENEN KONULAR**

İki ciltten meydana gelen Mektubât'ta yer alan 238 mektupta birçok konu işlenmiştir. Bazı mektuplarda benzer konuların işlendiği görülmüş ise de yine de yaklaşık bin beş yüz sayfadan meydana gelen hacimli bir eserde birçok konunun işlenmiş olması kaçınılmazdır. Bu nedenle burada üzerinde en çok durulan konuların neler olduğu belirtilerek, söz konusu konular mektuplardan örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır.

**2.1. Kelimât-ı Kudsiyye:**

Kelimât-ı kudsiyye Nakşibendî tarikatinin esasını teşkil eden sekiz ilkeyi ifade etmektedir Söz konusu ilkeler Nakşibendi tarikatının önde gelenlerinden biri olan Abdulhâlık-ı Gücdüvânî tarafından dile getirilmiştir. Bunlar; Hûş Der Dem, Halvet Der Encümen, Nazar Ber Kadem, Sefer Der Vatan, Yâd Kerd, Bâz Geşt, Nigâh Daşt, Yâd Daşt'tır. Söz konusu ilkeleri Mektubât adlı eserin II. cildinin en sonunda yer alan bilgiler çerçevesinde şöyle sıralamak mümkündür:

1. Hûş der-dem: Akıl nefeste olup, her bir nefes ki, derûndan yukarı gele, sahibi anda hâzır ola ve nefesi huzûr-ı meallâh ile ala ki, gaflet ona yol bulmaya.

2. Nazar ber-kadem: Sâlikin nazarı her bir hâlinde kadem (ayak) üzere ola ki hâtırı perîşân (dağınık) olup da gaflet ârız ve yol bulmaya. Varlık makamını kat' ede.

3. Sefer der-vatan: Ahlak-ı zemîme ve sıfat-ı beşeriyyeden geçip, ahlak-ullah ve ahlak-ı Muhammedî ile mütehallik olmağa ve masivâdan i'râz ile zât-ı Hakk'a ikbâl ve meyl eylemektir.

4. Halvet der-encümen: Vücûd-ı zâhiri halkla, gönül ve sırrı huzûr-ı Hakk'la olmaktır ki, mebnâ-yı tarîkat-i Nakşibendiyye bundan ibarettir. Muhabbet ve ta'zim tarikiyle âgâh olmaktır.

5. Yâd Kerd: Dilin kalble birlikte zikrinden ibarettir.

6. Bâz geşt: Kalb ile zikrederken, nefes için ara verdikte, diliyle "İlahî ente maksûdî ve rızâke matlûbî" (Yâ Rabbi, maksudum Sen ve Senin rızandır.) demektir.

7. Nigâh daşt: Murâkabe-i hâtırdan ibarettir. Ya'ni bir demde nice kere zikr ede ve huzur-ı meallahın gayri gönlünde bir hatıra ve bir şey hutûr ve bulundurmaya.

8. Yâd daşt: Bu mukaddemâttan maksud hep budur. Bu kelime zevk ve vicdan tarikiyle Hazret-i Allah'tan daime âgâh olmaktan ibarettir ki, buna huzûr-ı bî-gaybet (gâib olmayan huzûr) da derler (C.II, 687)

Yukarıda sıralanan ilkeler içinde İmam Efendi'nin her fırsatta üzerinde durduğu ve ihvanlarına öğütlediği ilke "Halvet der-encümen"dir. Halvet der-encümen aynı zamanda Nakşibendî tarikatının kurucusu sayılan Bahâeddin Nakşibendi'nin kendisine yöneltilen "tarikin neleri içermektedir?" biçimindeki bir soruya "halvet der-encümen" yani zahirde halk, batında ise Hak ile olmaktır" biçimindeki cevaptır. Halk içindeyken de Hak ile olmak Halvet der-encümen, zâhirde halkla, bâtında ise sadece ve sadece Allah ile olmak demektir. Halvet, kişinin halktan uzaklaşarak zikir, dua ve ibadetle uzaklaşması demektir. Bununla birlikte bazı tarikatlarda önemsenen bu konuyu Şâh-ı Nakşibendî hazretleri, "Halktan uzaklaşmakta şöhret, şöhrette afet vardır. Hayır cemiyette, cemiyet ise yakınlıktadır. Bizim yolumuzun esası yakınlıktır/sohbettir." diyerek farklı değerlendirmiştir.

İmam Efendi'nin mektuplarında karşımıza çıkan önemli konulardan biri olan halvet der encümen'dir. Mektuplarının muhatabı alan kişilerin büyük çoğunluğunun iş-güç sahibi olmalarından dolayı, İmam Efendi, onlara bir yandan günlük işlerini yapmalarını bir yandan da kesinlikle Allah'ı hatırlarından çıkarmamalarını tembihler. Örneğin Mazgirt kasabasında bulunan bir ihvanına yazdığı mektupta bu konuya temas eder ve "Tarikimizin hâsılı ise Halvet der-encümen"dir. Yani zâhirde halkla ve bâtında huzûr-ı Hakk'la olmaktır Allah bizimle beraberdir (Tevbe, 9/40) âyet-i celîlesi buna işarettir.

İmam Efendi, Eğin'de bulunan "ihvân-ı kirâma" hitaben yazdığı bir mektubunda bu konuda şunları söylüyor: "Tarikimiz erkânı "sefer der-vatan, halvet der-encümen ve nazar ber-kadem olmakla zahirde halkla muamelede batında nefsle mücâhedede, gönülde Hakk'la huzûr ve müşâhede olmaya, nefesleri huzûrla alıp vermeye, nazar-ı himmet ve basiretinizi ulüvv-i himmetiniz icâbı ulviye, belki visâl-i Hakka sarf etmeye gayret ve himmet buyurmanız mütevassâ-yı fakîrânemdir (C.II, 324).

**2.2. Evliyaullah ile sohbet:** İmam Efendi birçok mektubunda evliyaullah ile sohbetin önemine vurgu yapmış ve ihvanlarının evliyaullah sohbetinden uzak durmamalarını tembihlemiştir. İmam Efendi, evliyaullah ile bir nefes sohbet etmenin yüz sene ibadetten hayırlı olduğunu dile getirdikten sonra Tevbe 9/119 ayette "Ey iman edenler, Allah'tan korkun ve sâdıklarla/doğrularla

beraber olun" ayet-i kerimesini delil olarak sunar. İmam Efendi bir mektubunda musâhabetin birkaç çeşidi olduğunu belirttikten sonra bunları şöyle açıklar:

Musâhabenin birinci çeşidi beraberlik anlamında olup Zât-ı İlahiyyeyi murad edinip O'nu istemektir. Sâlik, musâhib bir mürşid-i kâmil bularak onunla huzur-ı musâhabette bulunmalıdır. Musâhabenin ikinci çeşidi bir anlamda "hûş der-dem" sözünün gereğince Allah'ı bir an için olsa hatırından çıkarmaması, O'nu zikretmesidir. Üçüncü musâhabe ise mürşid ve ihvânın yazışmalarıdır (C.I. s.83-85). Bir başka ifadeyle İmam Efendi, ihvanlarıyla aralarında oldan uzaklıktan dolayı mektuplaşmayı bir nevi sohbet olarak kabul etmiş ve bunun mürşid ile sâlik arasında aşk ve muhabbetin daha fazla olmasına vesile olduğunu belirtmiştir.

**2.3. Marifetullah:** Allah'ı bilmek: İmam Efendi'nin çok sayıda mektubunda üzerinde durduğu ve ihvânlarına nasihatta bulunduğu konuların başında Allah'ı bilmek gelmektedir. Ona göre yaratılışımızın ana gayesi ubûdiyet/ Allah'a gerektiği gibi kulluk etmek ve marifetullah yani Allah'ı bilmektir. Örneğin Arapkir Müftüsü Hace Ahmed Efendi'ye hitaben yazmış olduğu 197 nolu mektubunda önce "Allah ü Teâlâ'nın Rabb olduğunu, İslâmın din olduğunu ve Muhammed'in (aleyhisselâtü ve's-selâm) peygamber olduğunu beğenen (tasdik eden) imanın tadını duyar" hadis-i şerifini delil göstererek bu hadis-i şerifte kemâl-i marifete işaret olduğunu belirtir. Daha sonra bazı âriflerin "Bu beğenmekten neş'et eden zevk/tat ma'rifet-i billahtır (Allah'ı bilmektir, tanımaktır). Marifet ise Allah ü Teâlâ'nın sevdiği kullarının kalbine yerleştirdiği nurdur. Bu nurdan daha büyük ve azim bir şey yoktur. Marifetin hakikati ise kalbin Muhyi ile Hayy olmasıdır (C.II, 431).

İmam Efendi 7 nolu mektubunda yine "Bu âleme gelmenin temel gayesi, tahsil-i marifettir. Marifetin tahsili ise bir insan-ı kâmile intisâb ve emrine imtisâl ederek tarikatte istikâmet ve devâm-ı huzûr ile gerçekleşecektir." (C.I, 103) diyerek yaratılışımızın asıl gayesinin Allah'ı bilmek ve bu çerçevede hareket etmek olduğunu belirtmiştir.

**2.4. İhsan:** İmam Efendi'nin mektuplarında ihvanlarına öğütlediği biri de "İhsân"dır. İmam Efendi, bir hadis-i şerifte ifade edilen "İhsân, Allah ü Teâlâ'ya O'nu görür gibi ibadet etmendir. Zira sen O'nu görmesen de O seni görüyor." biçimindeki sözü imanın efdâl ve kemâl noktası olarak değerlendirir. 143 nolu mektupta "Her ilmin mevzuunda şeref-i azîmi vardır. Efdâl-i ilm ü amel ilm-i ilâhîdir. İlm-i kalb ve ilm-i billah ehem-i mehâmdandır. İmanın efdâl ve kemâli ihsân olduğu bu hadis-i şerifle sâbittir: Resûl-i Ekrem (S.A.V) buyurdu. "Kişinin en üstün imanı Allahü Teâlâ'nın her nerede olursa olsun, kendisiyle beraber olduğunu bilmesidir" yine buyurdu "İhsan, Allahü Teâlâ'ya O'nu görür gibi ibadet etmendir. Zirâ sen O'nu görmesen de, O seni görüyor." (C.II,121).

**2.5. Nefsi bilmek; nefs ile mücâdele ve mücâhede**: İmam Efendî hemen her mektubunda bir vesile ile kişinin nefsini bilmesi, tanıması gerektiğini dile getirir. Çünkü kişinin nefsini bilmesi Rabbini bilmesine vesile olacaktır. Şeyh Sa'di Efendi'ye hitaben kaleme aldığı mektubunda bu konuyla ilgili olarak şunları zikreder. " Kişinin en üstün imanı nerede olursa olsun Allah ü Teâlâ'yı kendisiyle bilmesidir" hadis-i şerifi ve Cenâb-ı Hakk'ın ibâdına zikr-i kesir ile emir buyurması delil-i kâfidir. Arif-i nefs ile ârif-i Rab olmaya ihtimâm buyurasınız. Ve nefsi Müslüman ve insan-ı hakikî etmeye ve bu yüzden kurb-i Hakk'ı ve irfan ile zevk-i mutlakı ona duyurmaya çok gayret edesiniz (C.II, 622)

Mektupta da vurgulandığı gibi nefis ile mücadele ve mücâhede Hz. Peygamber tarafından cihâd-ı ekber olarak tarif edilmiştir. Bu noktada nefis ile mücadelede zafiyet gösterenleri hiç de iyi bir son beklememektedir. İmam Efendi bir mektubunda bu konuyla ilgili olarak şunları zikretmiştir: "Gönlü mâsivâ efkârı ile kasvet ve reyn (iç karalığı) ile harap ve perişanlıkta olanlar ebedî zulmette kalıp hüsran ve zararda olup, nefsi diyecek ki "Allah'a karşı aşırı gitmemden dolayı bana yazıklar olsun. (Zümer, 39/56) âyet-i celilesi ile derece-i sübuta (meydana çıkma) varmıştır" (C.II, 613).

Nefis ile ilgili olarak bir başka mektubunda kişinin kendi nefsini tanımasının farz olduğunu belirtir ve "Nefsini bilen Rabbini bilir." Hadis-i şerifi etrafında şunları söyler: "Nefsini tanımak her kişiye farz-ı ayndır. Çünkü Rabbini tanımak nefsini tanımakla olur. Nitekim hadis-i kudside "Ey insan Beni bilmek için nefsini bil." Buyruldu. Hadis-i Şerifde de "Nefsini bilen, Rabbini bilir." Geldi. Bunun tersi nefsini bilmeyen Rabbini bilmez, manasını ifade eder. Rabbini bilmek ise farz-ı ayndır. Çünkü Allah ü Teâlâ'ya ibadet o'nu bilmekle olur. Zira O'nu tanımayan o'na ibadet etmez. Rabbine ibadet farz-ı ayndır. Çünkü Allah ü Teâlâ "ben cinleri ve insanları ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım.( Zariyat, 51/56) Hadis-i Kudside "Kulum, hakiki var olan Benim. Yalnız Benimle meşgûl ol, nefsini bu yolda bezl, vücûdunu mahv eyle." ve dahi "Onlar ne ticaret ne de alış-verişin kendilerini Allah'ı anmaktan alıkoymadığı insanlardır (Nur, 24/37), bu büyüklerin hâlinden haber vermektedir." (C.63-64, 133).

İmam Efendi, nefs ile mücâhede ve nefse uymama konusunda 224. mektubunda ihvânlarına şu nasihatlarda bulunmaktadır: "Nefsin sözüne uyma. Sivâ-yı Hakk efkârını dilde koyma. Siz cihâd memuru olduğunuz için, zâhir ve bâtında şeci' olmanız lazımdır. Yiğit olan, nefse muhalif, zâhiren ve bâtınen emr-i Hakk'a mülâzımdır. Sürûr ve neşâtla herkes Hakk'a müteveccih olabilir. Asıl şecâat gam ve inkıbâz (darlık, kasvet) vaktinde nefse ve hatarâtına bakmayıp yine Hakk'la olmaktır. Ve derd-i Hakk'la Hakk'ı bulmaktır (C.II, 607)

**2.6. Her an Allah'ı anmak**: Allah'ı zikretmek, İmam Efendi'nin ihvanlarından istediği en önemli hususların başında gelmektedir. 133 numaralı

mektubun bir başka yerinde Allah'ı anmanın önemine ve Allah'ı unutmanın kötülüğüne şöyle dikkat çekmiştir: Hadis-i Kudsi'de geldi ki "Ey Âdemoğlu, Beni zikr edince Bana şükretmiş olursun. Beni unutunca Bana küfr etmiş olursun." Benden başkasını unutan Beni zikretmiş olur (C.II, 65, 133).

İmam Efendi'ye göre her an Allah'ı anmak sürekli olarak huzûrda bulunmak demektir. 10 numaralı mektubunda ihvanından nefsin hilelerine ve desiselerine aldanmayıp tevhid-i Hakk olan huzûrdan bir an için bile olsa ayrılmamasını ister. Bu konuyla ilgili olarak 215 nolu mektubunda hakiki bir kulun sürekli bir biçimde zikre devam etmesini, bu noktada bir an bile olsa gaflette olmamasını ve nefsine uymamasını belirttikten sonra "Beni zikr edin, Ben de sizi zikr edeyim (Bakara, 2/152) ayetini delil olarak gösterir (CII,569).

**2.7. Zikr ve evrâda devam**: Tasavvuf literatüründe ve tarikat geleneğinde en önemli hususlardan biri de salikin her nefeste Allah'ı zikretmesidir. İmam Efendi yazdığı mektuplarda her fırsatta bu konuya atıfta bulunarak ihvanlarının Allah'ı zikre devam etmelerini ister. Örneğin 211 numaralı mektupta önce Kur'an-ı Kerim "Unuttuğun takdirde Allah'ı an" (Kehf, 18/24) ayetini daha sonra da "Benden başkasını unutan Beni zikr etmiş olur" hadis-i kudsisini delil göstererek "mâsivâyı ve fikr-i agyârı unutmakla zikr-i hakikînin elde edileceğini belirtir ve kulların zikr-i kesir (çok zikr) ile memur olduğunu belirtir ve zikr-i kesirin anlamının da "O'nu hiç unutmamak" olduğunu dile getirir (C.II,545).

**2.8. Huzûr-ı Maallah**: "Kulun kendisini sürekli olarak Allah'ın huzurunda olduğunu bilerek hareket etmesi, Allah'ın rızasına teslim olması ve ölmeden önce ölme sırrına ermesi" olarak da kabul edilebilecek olan huzûr-ı maallah, İmam Efendi tarafından ihvanlarına sıkı sıkıya tembih edilen bir konudur. 132 nolu mektubunda "Her nefeste huzuru muhafazaya dikkat buyurunuz ki firak görmeyesiniz. İnsanlar için senede iki bayram vardır. Müridin her nefesi ve cem-i zamanı bayramdır (C.II, 55) derken 155 nolu mektubunda da Allah yolunda istikamet üzere ve vakti huzurla geçirmenin önemini şöyle dile getirmiştir: "Râh-ı Hakk'a istikâmet, bin kerâmetin fevkinde olduğu hadis-i şerifte sâbittir. Uyûb-ı nefsden (nefsin ayıplarından) birine basir olup (görüp) ıslah eylemek ve evkatı murâkabe (kendi iç âlemine dalma) ve huzûrla mehmâ emken (elden geldiği kadar) imrâr ettirmek (geçirmek) en büyük kerâmettir. Hakka ile bir nefes huzûr, dünyadan ve dünyadakilerden daha iyidir." buyrulduğu ne büyük hikmettir.(C.II, 196).

### II.9. İhvânlardan Gelen Mektuplarda Belirtilen Konulara Verilen Cevaplar:

İmam Efendi tarafından kaleme alınan 238 mektubun büyük bir çoğunluğu ihvânlarından gelen sorulara ve bir kısım ihvânların görmüş oldukları rüyalara verilen cevaplardan oluşmaktadır. Buraya örnek olması açısından bir ihvânından gelen mektupta belirtilen sabah namazına kalkamama ile ilgili

konuya yazdığı 224 nolu mektuptaki cevap alınmıştır: …İsmail Efendi'ye yazmış olduğunuz iki mektubu da okudum. Birinde "sabah namazına bile kalkamıyorum" diye tahrir eylemiş idiniz. Pek müteaccib ve müteessif oldum. İhvânımız meyânında matbah-ı nazarımız (gözümüzü diktiğimiz yer) zâtınıza iken, sizin de kesl-i tedarik eylemenize ve nefse uymanıza nasıl müteessif olmayalım… Ba'demâ (bundan sonra) bu gibi bir hâlin zuhûruna meydan vermeyip birkaç gün rahatı terkle gece kalkasın ve gayûr (gayretli) olasın. Bir daha o gibi hâlin zuhuruna ziyade güceneceğimi bilesin. Ona göre amel kılasın. Cenâb-ı hak gayûrları sever (C.II, 609-610)

### II.10.Diğer Konular

Yukarıda dile getirilen konuların yanı sıra mektuplarda günlük hayata dair birtakım işaretlerin de yer aldığı dikkat çeker. Örneğin Yusuf Efendi adlı bir ihvanına yazdığı 22 Ağustos 1327/3 Eylül 1911 tarihli 134 nolu mektupta ihvanının bulunduğu mahalde kolera vakasından bahsetmekte ve ihvanlarından korkmamalarını isteyerek onlara şu tavsiyede bulunmaktadır: "Akşam ve sabah Fatiha ve Ayete'l-Kürsi ve İhlas ve Muavvizeteyni (Felak ve Nasr Sûrelerini) evrâdda okunan mu'tâd üzerine üç de salevât-ı şerife okunarak ta'rifnâmemizde yazıldığı vechile ervâh-ı eslâf-ı kirâma bahş ile etrafınıza üfürürsünüz. Her akşam ve sabah birer kerre de Tevbe Sûresinin son iki ayet-i kerimesini okursanız, biavnillahi ve kuvvetihi her vecihle mahfûz olursunuz. İhvânımıza da böyle ta'rif edesiniz. (C.II, 72)

Sözlerimi Şeyh Mahmûd-ı Sâminî Hazretlerinin İmam Efendi'ye sorduğu bir soru ve bu soruya karşılık İmam Efendi'nin verdiği cevapla bitirmek istiyorum. Şeyh Mahmûd-ı Sâminî Hazretleri şöyle soruyor: "Hafız kurban, bizden ayrılma günleriniz tekarrüb etmektedir. Fakat bir insan çobanı olarak vazife aldığınıza göre, bir çobanın kavalından çıkan hazin nağmeleri, bir koyun nasıl dinlerse; senin de bu bâbdaki, ilahî nağmelerinin kalblere nüfûz edebilecek kabiliyetini öğrenmek istiyorum. Maksad-ı fakirenem gözüm geride kalmasın, ruhumu sevindir, kalbimi tefahürle şâd et."

Bu emre karşı Hafız Osman Bedreddin Hazretleri cevaben buyururlar ki: "Efendim, âcizinizin kavalından çıkacak nağme ve devam edecek kelâm son nefesine kadar şudur: İlahî! Kullarını ehl-i huzûr et; Cemaline mazhar kıl; pür-sürûr et; firakın âteşine yakma… Ya Rab visâl-i Cennetle ehl-i nûr et." Bu cevap üzerine Mahmud-ı Sâminî Hazretleri buyururlar ki: Hafız kurban, visâl-i cennetle sen de ehl-i nûr ol. Hak nasip buyursun bizlere de ümmet olmak icabet ede."

### KAYNAKLAR

Gülzâr-ı Sâminî, Mektûbât, (Osman Bedrüddin Erzurûmî (İmam Efendi), C.I-II Marifet Yayınları, İstanbul, 2006.

Osman Bedrüddin Erzurûmî, Gülzâr-ı Sâminî, Sohbetler I,II Marifet Yay. İstanbul, 1993